

5 кк (14 кд і упр. 5 кк) обороняється на рубежі Кременець — Дунаюв.

15 мк веде бої на фронті Станіславчик — Лопатин — Попонишна.
3. 26 армія (8 ск)

173 сд — займає рубіж Грудек Ягельоньський—Чуловице.

99 сд на рубежі вин. Чуловице.

72 гсд—на рубежі Волоша—Урож.

Штрам 26—Миколаїв.

Начальник оперативного відділу штабу Південно-Західного фронту
полковник Баграмян
ЦАМО СРСР, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 52—54. Оригінал.

(Далі буде)

Поранення і смерть М. Ф. Ватутіна

17 квітня 1944 р. Київ сумував. Десятки тисяч киян зібралися в районі площі III Інтернаціоналу (нині — Михайлівська площа) на траурний мітинг, щоб віддати останню шану людині, під проводом якої радянські війська визволили їхнє рідне місто від фашистських окупантів. Столиця України прощалася з генералом армії М. Ф. Ватутіним, командуючим військами 1-го Українського фронту, який після тяжкого поранення бандерівцями помер 15 квітня 1944 р.

У біографії М. Ф. Ватутіна багато сторінок було пов'язано з Україною, її столицею. У 1922 р. він закінчив Полтавську піхотну школу, у 1924 р.— Київське вище об'єднане військове училище. Після завершення навчання в Академії Генерального штабу РСЧА був призначений заст. нач. штабу Київського особливого військового округу, а потім — начальником штабу КОВО. На цій посаді доля звела його з Г. К. Жуковим, котрий у 1940 р. очолив війська округу. Генерал армії М. Ф. Ватутін був одним з найосвіченіших радянських воєначальників. Крім зазначених вище військових закладів, він навчався у Військовій академії ім. М. В. Фрунзе. У травні 1940 р. на XV з'їзді КП(б)У М. Ф. Ватутіна було обрано до складу Ревізійної комісії КП(б)У.

Велику Вітчизняну війну 1941—1945 рр. генерал-лейтенант М. Ф. Ватутін зустрів на посаді першого заступника начальника Генерального штабу РСЧА. Потім тимчасово очолював штаб головнокомандуючого військами Північно-Західного напрямку. Саме на той час припали невдачі й поразки Червоної Армії, змушений відхід радянських військ на схід під тиском переважаючих сил гітлерівського вермахту. М. Ф. Ватутін знову повернувся до Генштабу. Але він відчував, що його місце на фронті. У липні 1942 р., коли німецькі війська рвалися до Волги і на Північний Кавказ, виявив бажання очолити війська Воронежського фронту, які з великим напруженням відбивали атаки ворога. Його підтримав О. М. Василевський і Й. В. Сталін погодився.

Діяльність М. Ф. Ватутіна на посаді командуючого фронтом позитивно оцінювалася у Ставці ВГК і у жовтні 1942 р. його призначають командуючим військами новоствореного Південно-Західного фронту, якому судилося відіграти головну роль у наступальній операції Червоної Армії в районі Сталінграда. Битва на Волзі стала першою сходом М. Ф. Ватутіна на шляху до визнання його одним з видатних радянських воєначальників.

На початку 1943 р. війська Південно-Західного фронту вступили на Україну. Почалося визволення території республіки від фашистсь-

ких окупантів. У березні 1943 р. після закінчення виснажливої боротьби за Харків, яка завершилася тимчасовою невдачею Червоної Армії, М. Ф. Ватутін знову був призначений командуючим військами Воронежського фронту. Цьому угрупованню відводилася дуже важлива роль у літній кампанії 1943 р.

Бойові дії на Курській дузі підтвердили високу репутацію М. Ф. Ватутіна як полководця. Згодом армії Воронежського фронту взяли активну участь у наступі на Харків і у визволенні Лівобережної України. Восени 1943 р. перед фронтом було поставлене одне з найвідповідальніших завдань — вигнати німецьких окупантів із столиці України.

Київська наступальна операція 1943 р., а потім оборонні дії військ 1-го Українського фронту на підступах до Києва у листопаді — грудні 1943 р. стали, мабуть, найтяжчим іспитом у бойовій біографії М. Ф. Ватутіна. За той час, коли успіхи чергувалися з невдачами, йому довелося вислухати чимало суворих, не завжди слухних докорів від Верховного Головнокомандуючого за перебіг подій на фронті. В цих умовах важливо було не знітись, не втратити віру у власні сили, хоч примхи долі були досить відчутними. За дрібну неточність при складанні оперативного зведення наказом Ставки ВГК усунули з посади начальника штабу фронту генерал-лейтенанта С. П. Іванова. Незрозумілим був раптовий приїзд на 1-й Український фронт з надзвичайними повноваженнями від імені Верховного Головнокомандуючого генерала армії К. К. Рокоссовського, який тоді командував Білоруським фронтом.

Толерантна поведінка К. К. Рокоссовського, його товариська підтримка й поради допомогли М. Ф. Ватутіну взяти себе в руки, оволодіти становищем. Німецькі танкові дивізії були зупинені на підступах до столиці України, знекровлені в боях, а потім внаслідок Житомирсько-Бердичівської наступальної операції відкинуті на захід.

Проте М. Ф. Ватутін підсвідомо відчував, що кредит довіри до нього з боку Й. В. Сталіна без поважних причин катастрофічно зменшується. Те, що він мав рацію, довели наступні події на фронті, а саме: Корсунь-Шевченківська операція 1944 р., яка завершилася оточенням і знищенням великого угруповання ворожих військ. Хоча у цій битві брали участь війська 1-го Українського фронту, Верховний Головнокомандуючий у своєму наказі відмітив лише з'єднання й частини 2-го Українського фронту, а його командуючий генерал армії І. С. Конев став Маршалом Радянського Союзу.

Це був, можливо, єдиний випадок в історії Великої Вітчизняної війни, коли Ставка ВГК відверто знехтувала дії військ цілого фронту. Таке ставлення Верховного Головнокомандуючого було жорстоким і упередженим. Але М. Ф. Ватутін гідно переніс цю несправедливість. Вчинком Й. В. Сталіна обурювався навіть маршал Г. К. Жуков, котрий координував дії військ 1-го та 2-го Українських фронтів.

М. Ф. Ватутін тримався гідно, по-діловому зосередився на підготовці військ 1-го Українського фронту до нових операцій. Наприкінці лютого 1944 р. разом з членом Військової Ради К. С. Крайнюковим він вирішив ознайомитися із станом справ у 13-й та 60-й арміях. Ця поїздка виявилася фатальною. 29 лютого 1944 р. біля села Милятин Острозького району Ровенської області машина командуючого фронтом була зненацька обстріляна численним загоном українських націоналістів. М. Ф. Ватутін був тяжко поранений.

Ця трагічна подія стала наслідком збігу ряду нез'ясованих обставин, які можна було б передбачити. Впадає в око, зокрема, невдалий вибір маршруту переїзду М. Ф. Ватутіна з 13-ї армії (Рівне) до штабу 60-ї армії, який дислокувався у Славуті. Командуючий 13-ї армії М. Пухов запропонував «східний» маршрут, тобто через Новоград-Волинський. Проте зупинилися на «західному» варіанті: через Рів-

не — Гоцу — Милитин. Він був коротшим і по ньому М. Ф. Ватутін прийшов до Рівного.

Але в цьому випадку не врахували таких важливих обставин, як наявність на маршруті, за даними відділів контррозвідки «Смерш», бандерівців, неприпустимість за таких умов пересування по одному шляху двічі, надто пізній час виїзду (16 год. 30 хв), коли дії ворожої агентури особливо активізувалися.

Були й інші прорахунки. У складі охорони командуючого чомусь не виявилось броньованих транспортних засобів, не були узгоджені й питання своєчасного інформування відповідних фронтових і армійських інстанцій про маршрут поїздки та забезпечення додаткових заходів охорони.

Чимало непродуманого було і в організації евакуації пораненого з прифронтової смуги і поданні йому термінової кваліфікованої медичної допомоги. Лише через добу, тобто 1 березня 1944 р., у військовому госпіталі у Рівному було здійснено первинну обробку рани М. Ф. Ватутіна. Потім замість того, щоб вивезти його з Рівного на літаку, вирішили транспортувати хворого машиною, а далі поїздом до Києва. Цей переїзд тривав майже дві доби: з 4 по 6 березня 1944 р. Після прибуття до місця призначення стан пораненого значно погіршився.

Саме тоді надійшов наказ Й. В. Сталіна про негайну евакуацію М. Ф. Ватутіна на лікування до Москви. Але останній, зважаючи на тяжкий перебіг хвороби, просив тимчасово залишити його в Києві. Його підтримав М. С. Хрущов, котрий, посилаючись на думку лікарів, запевнив Й. В. Сталіна, що так буде краще і в Києві створять всі необхідні умови для лікування М. Ф. Ватутіна.

М. С. Хрущов дотримав свого слова. Уряд республіки розмістив М. Ф. Ватутіна в окремому будинку по вул. К. Лібкнехта, 14 (нині — це прес-центр МЗС України). Для його лікування виділили спеціальний штат медпрацівників, відповідний персонал. Для консультацій постійно приїздили висококваліфіковані спеціалісти, в тому числі з Москви. Пораненого відвідували М. С. Хрущов, інші представники уряду України і ЦК КП(б)У, бойові соратники.

Спочатку створювалося враження, що безпосередньої небезпеки для життя М. Ф. Ватутіна немає. Проте 23 березня 1944 р. стан його здоров'я різко погіршився. Почалася справжня боротьба за врятування життя Миколи Федоровича, до якої були залучені чи не найкращі сили радянської медицини, академіки М. Н. Бурденко і М. Д. Стражеско. Було зроблено надзвичайно складну хірургічну операцію. Але всі спроби змінити ситуацію виявились марними. 15 квітня 1944 р. о 1-й год. 30 хв. М. Ф. Ватутін помер у військовому госпіталі. В опублікованому повідомленні РНК СРСР, Наркомату оборони СРСР і ЦК ВКП(б) зазначалося, що «в особі тов. Ватутіна держава втратила одного з талановитих молодих полководців, які висунулися в ході Вітчизняної війни».

Для організації його похорон за постановою ЦК КП(б)У було створено Урядову комісію у складі: секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка, першого заступника голови РНК УРСР Л. Р. Корнійця, генерал-лейтенанта В. Ф. Герасименка, секретаря ЦК КП(б)У по пропаганді К. З. Литвина, секретаря Київського обкому партії З. Т. Сердюка.

Труна з тілом покійного була встановлена у Палаці піонерів (площа III Інтернаціоналу), куди протягом 16—17 квітня йшли кияни, бійці і командири Червоної Армії.

Для участі в похороні М. Ф. Ватутіна з Москви прибув як представник Ставки Верховного Головнокомандування генерал-полковник П. І. Голиков. На вінку від Раднаркому СРСР, Наркомату оборони і ЦК ВКП(б) був напис: «Вірному сину більшовицької партії і одному з кращих керівників Червоної Армії — генералу армії Ватутіну М. Ф.»

Тут виникає одне питання: яким же було справжнє ставлення Верховного Головнокомандуючого до М. Ф. Ватутіна, його смерті? Дати відповідь на нього не легко. Однак деякі припущення, крім тих, про які говорилось вище, можна зробити. Зокрема, важко зрозуміти приїзд П. І. Голикова, в якого з покійним були дуже напружені стосунки. В липні 1942 р. і березні 1943 р. М. Ф. Ватутін змінив того на посаді командуючого фронтом за обставин, коли діяльність П. І. Голикова Ставкою ВГК оцінювалася різко негативно. Дивною здається відсутність на похованні маршала Г. К. Жукова, давнього бойового соратника М. Ф. Ватутіна. Тоді він очолював війська 1-го Українського фронту.

На траурному мітингу, який відбувся 17 квітня 1944 р., виступили: перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов, генерал-полковник П. І. Голиков, нарком оборони УРСР генерал-лейтенант В. Ф. Герасименко, член Військової Ради 1-го Українського фронту К. С. Крайнюков, представники громадськості Києва, академіки М. П. Бажан і М. М. Гришко. Генерала армії М. Ф. Ватутіна поховано в Радянському парку.

Події, про які йшлося вище, знайшли досить повне висвітлення в документах архіву ЦК КПУ. Вони, в основному, хронологічно охоплюють період від 6 березня до 17 квітня 1944 р., тобто від прибуття М. Ф. Ватутіна до Києва і до його поховання. Переважна більшість з них датується, починаючи з 23 березня 1944 р., коли стан здоров'я пораненого серйозно погіршився.

Публікація найбільш важливих документів з архіву ЦК Компартії України, залучення інших джерел відкриває певні можливості на шляху до висвітлення ще не зовсім з'ясованих трагічних подій, пов'язаних з пораненням, лікуванням і смертю М. Ф. Ватутіна, людини і полководця, якому належить важливе місце в літопису історії Великої Вітчизняної війни.

*Публікацію (вступна частина і документи)
підготував А. В. КЕНТІЯ (Київ)*

Доповідна записка начальника Управління контррозвідки НКО «Смерш» 1-го Українського фронту секретарю ЦК КП(б)У М. С. Хрущову про обставини поранення генерала армії М. Ф. Ватутіна

6 березня 1944 р.

Розслідуванням обставин, за яких був здійснений напад на командуючого фронтом генерала армії тов. Ватутіна, встановлено: 29 лютого 1944 року приблизно о 19.00 у населеному пункті Милятин Острозького району бандгрупа чисельністю 100—120 чоловік обстріляла машину командуючого 1-м Українським фронтом генерала армії тов. Ватутіна й машини, що його супроводжували, внаслідок чого тяжко поранено в ногу генерала армії тов. Ватутіна.

29 лютого 1944 року, закінчивши роботу в штабі 13-ї армії, о 16.30 тов. Ватутін виїхав у район розташування штабу 60-ї армії у м. Славути.

Перед від'їздом генерала армії тов. Ватутіна та інших командуючий 13-ю армією Пухов запропонував їхати до Славути через Новоград-Волинський.

Член Військової ради армії Козлов запропонував їхати також через Новоград-Волинський або ж за маршрутом: Рівне-Гоща-Милятин (за яким їхав тов. Ватутін у 13-ю армію), з чим тов. Ватутін і погодився.

Незважаючи на пізню годину і наявність на маршруті Гоща — Милятин — Славути озброєних банд, що Військовій раді 13-ї армії бу-

ло відомо з повідомлень відділу «Смерш» тієї ж армії, генерал-лейтенант Пухов і генерал-майор Козлов для супроводу командуючого фронтом тов. Ватутіна не направили додаткової охорони і не запропонували броньованих засобів пересування.

Полковник Семиков, знаючи, що частина охорони Військової ради фронту відправлена іншим маршрутом, також не запропонував Військовій раді 13-ї армії посилити наявну охорону.

Крім того, Військова рада 13-ї армії про пересування командуючого фронтом з м. Рівне в м. Славути не повідомила відділ контррозвідки «Смерш».

Внаслідок недбалості при охороні командуючого фронтом тов. Ватутіна він і машини, що їхали разом з ним, не підозрюючи про наявність озброєної банди, в'їхали у с. Милятин, де і був здійснений обстріл і поранений тов. Ватутін.

Необхідно відмітити, що Військова рада фронту також систематично була інформована про наявність активно діючих бандгруп на ділянці 13-ї армії і члени Військової ради фронту особисто були попереджені про здійснення застережних заходів при поїздках у частини 13-ї армії.

За свідченням пом. нач. опервідділу штабу фронту майора Білошицького, що супроводжував Військову раду, встановлено, що під час змушеної зупинки машин Військової ради в 3-х кілометрах від села Милятин майор Білошицький почув попереду кулеметну стрілянину, але про це нікому не повідомив, а лише попередив особисту охорону командуючого про готовність.

За його ж свідченням, при в'їзді машин на околицю с. Милятин Білошицький на відстані 800—900 м помітив велику групу людей, але продовжував їхати, не доповівши про це командуючому, і, таким чином, наблизився до банди на відстань 150—200 метрів.

Слід відмітити, що особиста охорона, що супроводжувала командуючого, і водії вели себе мужньо і гідно, за винятком Моноселідзе—водія члена Військової ради тов. Крайнюкова, який під час обстрілу виявив боягузтво, погнав машину, і сам участь у відбитті нападу не брав.

Моноселідзе затриманий і відносно його розпочато слідство.

Для ліквідації банди відділом контррозвідки «Смерш» 60-ї армії у с. Милятин у ніч з 29 лютого на 1 березня ц. р. було відправлено оперативну групу в кількості 60 чоловік, але на момент приїзду опергрупи банда із села Милятин пішла і переважна більшість населення цього села також була відсутня.

Внаслідок проведеної облави затримані 3 чоловіка, що підозрюються у співучасті в банді, відносно яких ведеться розслідування.

Вранці 1 березня ц. р. відділом контррозвідки «Смерш» 13-ї армії у с. Милятин була направлена оперативна група у кількості 30 чоловік під керівництвом заст. нач. відділу «Смерш» армії тов. Шелепенка, яка спільно з прикордонними військами охорони тилу фронту 1 березня ц. р. мала збройне зіткнення з бандитами на околиці с. Почапки (продовження села Милятин), унаслідок чого вбито 5 й захоплено 2 бандити.

В цьому ж селі спалено 2 сараї, звідки бандити вели вогонь. Захоплено: гвинтівок — 21, револьверів — 1, гранат — 1, рушничних патронів — 250. Втрат з нашого боку не було.

Ця ж оперативна група спільно з прикордонниками, здійснюючи облаву на західній околиці с. Милятин, була обстріляна бандитами з південної околиці села Дубенське, і в бою було вбито 6 та 1 бандит узятий живцем. Робота оперативної групи продовжується.

Вранці 3 березня ц. р. у район сіл Сіянце, Дубенське та Милятин додатково було направлено оперативну групу у кількості 30 чоловік під керівництвом начальника відділу «Смерш» 13-ї армії полковника Олександрова, що мала завдання захопити учасників бандгруп, які

проживають у с. Сіянце, проходять за показаннями свідків і раніше заарештованих бандитів, а також виявити бандитів, що здійснили напад на командуючого фронтом генерала армії тов. Ватутіна.

По лінії прикордонних військ охорони тилу фронту в ніч з 29 лютого на 1 березня ц. р. у районі с. Милятин відправлено маневрену групу у кількості 60 чоловік.

Крім цього, в той же район 1 та 2 березня ц. р. направлено два батальйони для ліквідації банди, що там діє.

Внутрішні війська НКВС (до двох батальйонів) зранку 2 березня ц. р. почали операцію проти бандгруп, що діють в лісах, які підходять до сіл Бяла Криниця — 7 км на схід від Рівного, Колоденка, що в 5 км на південний схід від Рівного, Здолбунів, Мар'янівка, Новоселівка, Новоставці.

Наслідки цієї операції поки нам невідомі.

Райони Ровенської області, що входять до смуги дій військ нашого фронту, виключно засмічені активно діючими озброєними бандгрупами.

Починаючи з 7 січня й по 2 березня ц. р., лише в тилу частин 13-ї армії бандгрупи здійснили збройні напади на окремих військовослужбовців, радянських та партійних працівників, а також невеликі обози з військовим майном — до 200 випадків.

Особливим бандитизмом позначені такі райони: Острозький, Гощанський, Мизочанський, Здолбунівський, Клеванський і Ровенський. Там бандити користуються підтримкою населення, яке допомагає їм як добровільно, так і з примусу, під загрозою розправи.

З наявних матеріалів видно, що бандитські групи, що дислокуються в селах, лякаються призову їх до Червоної Армії. Однак у районах західної частини України мобілізація не проведена.

У визволених районах західної частини України відсутній точний облік осіб, які мешкають у тому чи іншому населеному пункті, в зв'язку з чим здійснення паспортизації в цих районах значно ускладнило б пересування бандитських груп і перебування їх на нелегальному становищі.

Крім того, створення єдиного оргцентру, що об'єднує дії всіх органів, які ведуть боротьбу з бандитизмом, також було б ефективним засобом найшвидшої ліквідації існуючих бандитських формувань.

Начальник Управління контррозвідки НКО «Смерш» 1-го Українського фронту генерал-майор *Осетров*

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 944, арк. 1—5.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Й. В. Сталіну з проханням залишити М. Ф. Ватутіна на лікування в Києві

6 березня 1944 р.

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Сьогодні тов. Ватутін прибув до Києва. Я був у нього у вагоні; температура — 38°, самопочуття в нього, за його заявою, погане. Погіршилось воно під час переїзду з Рівного до Києва.

В зв'язку з цим він не хотів би їхати зараз до Москви, а хотів би залишитись у Києві і почекати, поки відбудеться полегшення його стану.

Я розмовляв з лікарями: начальником Санітарного управління 1-го Українського фронту тов. Семєко, заступником тов. Бурденка, тов. Шамовим та іншими лікарями, що супроводжують тов. Ватутіна. Всі вони в один голос заявляють, що хоча поранення у тов. Ватутіна і серйозне, але для життя не є небезпечним. З приводу тимчасового залишення тов. Ватутіна у Києві вони заявили, що на це варто піти й задовольнити прохання хворого. У Києві вони обіцяють створити такі умови для лікування, які є в Москві.

Оскільки тов. Ватутіна повідомили, що є Ваш наказ відправити його на лікування до Москви, то він у зв'язку із станом здоров'я прохає Вас тимчасово залишити його для лікування в Києві.

Зі свого боку я вважаю за доцільне залишити тов. Ватутіна в Києві. Тут ми створимо для нього всі умови для лікування.

Прошу Вашої згоди на залишення тов. Ватутіна для лікування в м. Києві.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 946, арк. 1—2.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Голові Державного Комітету Оборони про погіршення стану здоров'я М. Ф. Ватутіна

24 березня 1944 р.

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Про погіршення стану здоров'я тов. Ватутіна М. Ф.

Вчора, 23 березня, сталося різке погіршення стану здоров'я тов. Ватутіна. Вранці температура була 40,2°. Протягом дня було 2 приступи погіршення стану, коливання температури від 38 до 40,2°. Увечері також була висока температура — 40,3°.

Лікарі, пам'ятаючи про те, що тов. Ватутін до поранення хворів на малярію і влітку 1943 р. пережив напад малярії, вважали, що це в нього повторився приступ малярії, дали хворому хіну і зробили кілька протималярійних уколів.

Сьогодні вранці я був у тов. Ватутіна. Вранці в нього трохи поліпшився стан, температура була 38°, але самопочуття було погане. Сьогодні протягом дня напади повторилися. Температура коливалася від 38° до 39,8°.

Лікарі зробили кілька аналізів крові, але малярії не виявили. До цього часу лікарі не можуть встановити діагноз хвороби.

Добре було б доручити тт. Смирнову й Бусалову завтра терміново викликати кваліфікованих лікарів з Москви, щоб вони встановили точний діагноз хвороби тов. Ватутіна з тим, щоб здійснити ряд необхідних заходів для лікування.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 5.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Голові Державного Комітету Оборони про стан здоров'я М. Ф. Ватутіна

27 березня 1944 р.
Вручити негайно

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Про стан здоров'я тов. Ватутіна

Сьогодні вранці був у тов. Ватутіна. Стан у нього дуже важкий. Вночі знову був напад і підвищилась температура до 40,4°.

Тов. Ватутін фізично дуже ослаб, апетит відсутній, нічого не їсть. Лікарі ще й досі не встановили точний діагноз, але вони вважають, що в основі ускладнення — перехід інфекції з рани у кров.

Заступник тов. Бурденка — генерал-лейтенант Шамов, головний терапевт Червоної Армії генерал-майор Вовсі та інші медики, які лікують тов. Ватутіна, всі вважають, що тов. Ватутіну потрібно негайно зробити другу операцію й перев'язати вени, що йдуть від осередку ураження. Вважаю це першим етапом боротьби з ускладненням. Зараз лікарі оперують тов. Ватутіна. Якщо ця операція не дасть бажаних результатів, то, як вони вважають, може виникнути необхідність більш радикальної операції аж навіть до ампутації.

Додаю одержане сьогодні донесення лікарів про стан здоров'я тов. Ватутіна.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 9—10.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Голові Державного Комітету Оборони про стан здоров'я М. Ф. Ватутіна

28 березня 1944 р.
Вручити негайно

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Про стан здоров'я тов. Ватутіна

Сьогодні вранці побував у тов. Ватутіна. Після вчорашньої операції відбулося деяке поліпшення стану здоров'я. Температура вранці була 36,7°, до 11 години ранку дещо підвищилась—37,4°.

Загальний стан задовільний. Проте ще дуже слабкий і сильно пріє. Вранці, хоч трохи, але вже поїв. Уночі тов. Ватутін трошки відпочивав, чого не було кілька днів.

Нинішній день покаже, наскільки ефективною буде дія проведеної вчора операції.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 16.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Голові Державного Комітету Оборони про погіршення стану здоров'я М. Ф. Ватутіна

30 березня 1944 р.
Вручити негайно

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Про стан здоров'я товариша Ватутіна

Сьогодні, у другій половині дня, стан здоров'я тов. Ватутіна сильно погіршився. Був новий напад з дуже високою температурою. Якою вона була на момент приступу, дізнатись не вдалось, оскільки стан важкий і не можна зміряти температуру. Хворий був у непритомному стані і марив. Після того, як тов. Ватутін опритомнів, зміряли температуру (39,7°).

Професори, що його лікують, — хірурги, терапевти — дійшли єдиної думки, що зараз виникає безумовна необхідність зробити нову операцію тов. Ватутіну — розрізати рану. Під час операції може виникнути, за заявленням лікарів, необхідність ампутації кінцівки. При цьому вони заявляють, що і операція розрізання осередку ураження, і ампутація кінцівки пов'язані з ризиком для життя тов. Ватутіна. Однак цей ризик є меншим, ніж очікування (при такому стані хворого).

Завтра, 31 березня, лікарі мають намір використати цей день для психологічної підготовки тов. Ватутіна до можливої ампутації кінцівки і, якщо не буде різкого поліпшення, то 1 квітня зроблять намічену операцію.

Заключення лікарів додаю.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 24—25.

Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова Голові Державного Комітету Оборони про стан здоров'я М. Ф. Ватутіна

31 березня 1944 р.
Вручити негайно

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

О 10 год. 30 хв. ранку був у тов. Ватутіна. Стан його різко погіршився. О 4—5-й годині ранку були приступи — сильний озноб і висока температура. Раніше приступи в такий час не спостерігалися.

Від 10 год. 30 хв. до 12-ї години дня температура була високою — 39,9°. Самопочуття хворого погане. Кілька разів він повторював, що не хоче помирати. Професори, що лікують тов. Ватутіна, і заступник тов. Бурденка — проф. Шамо в вважають, що операцію треба зробити не 1 квітня, як я Вам про це повідомив учора, а негайно, сьогодні, як тільки спаде температура. Тому психологічну підготовку тов. Ватутіна відносно можливої ампутації ноги в ході операції провести неможливо. Запитувати його про згоду на ампутацію, як це водиться, зараз, коли він у такому стані, неможливо, оскільки це різко погіршить його самопочуття, що дуже не бажано перед такою серйозною операцією. Дружину його теж вирішили не запитувати і не говорити їй, що, може, доведеться зробити ампутацію кінцівки.

Операція приблизно буде зроблена сьогодні, 31 березня, о 14—15-й год. дня.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 28—29.

**Телефонограма першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова
Годові Державного Комітету Оборони про стан здоров'я
М. Ф. Ватутіна після хірургічної обробки рани**

1 квітня 1944 р.

Москва

Товаришу Сталіну Й. В.

Про тов. Ватутіна

Після операції, проведеної 31 березня 1944 р., у хворого різко впала температура — з 39° до 36,8. Падіння супроводжувалось виснажливим потінням, слабкістю пульсу і зменшенням кров'яного тиску. Лікарі застосували серцево-судинні засоби, до кінця дня стан хворого значно поліпшився, і він заснув. О 3 год. ночі у тов. Ватутіна був 15-хвилинний приступ-озноб і підвищення температури до 40,4°. Лікарі вважають, що це відбулося внаслідок перенесеної ним операції. Потім температура поступово впала і вранці була нормальною.

О 10 год. ранку я був у тов. Ватутіна, розмовляв з ним. На моє запитання, як Ви себе почуваєте, він відповів: «цілком задовільно». Вранці в нього був добрий апетит, він добре поїв. Залюбки випив вина, а раніше, коли йому пропонували вино, він не пив. А сьогодні навіть горілку попросив. Коли я, підбадьорюючи його, жартома запитав, чи досить йому пайка, він посміхнувся і відповів: «вистачає, я сьогодні добре поїв, ось Ви підете, і я знову буду їсти». Це свідчить про те, що у тов. Ватутіна справа поліпшується.

На 12-у годину температура без ознобу підвищилась до 38,3°. Лікарі перев'язали рану, яка виявилася в задовільному стані. Картина крові значно краща.

Професори, які лікують тов. Ватутіна, очікують, що після операції, зробленої 31 березня, у стані здоров'я тов. Ватутіна настане різке поліпшення.

М. Хрущов

Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 23, спр. 945, арк. 31—32.

(Далі буде)